

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou
Historické vědy

Petr Květina

**Osady kultury s lineární keramikou ve
východních Čechách a otázky formování
archeologického materiálu**

Linear Pottery Culture Villages in Eastern Bohemia and Problems of the
Archaeological Material Formation Processes.

- autoreferát k obhajobě disertační práce -

vedoucí práce - PhDr. Ivan Pavlů, DrSc.

2006

1. Úvod

Základní informace jsou v archeologii získávány skrze artefakty a jejich vlastnosti. Tímto prostřednictvím se archeologie snaží studovat vývoj hmotných památek a vysvětlovat charakter lidské kultury, společnosti a jejích dějin bez přispění písemných pramenů. Každý artefakt v živé kultuře má řadu vlastností, které vyplývají z jeho očekávané primární funkce, jakož i specifického sociálního a přírodního prostředí dané kultury. Aby bylo možné artefakty nejen efektivně studovat, ale i obecněji zařazovat, je třeba počet sledovaných vlastností omezovat. To se obvykle děje podle předpokládaného interpretačního klíče přizpůsobeného podle řešitelsky vybraných okruhů. Pro tuto potřebu vytvořil M. Schiffer (1987) klasifikační koncept, který byl využit i v disertační práci. Ten vychází ze tří základní okruhů intencionálních vlastností artefaktů označovaných jako techno-funkce, ideo-funkce a socio-funkce. U artefaktů v archeologickém kontextu se k těmto třem úrovním ještě přidružuje významný okruh neintencionálních vlastností související s formováním archeologického materiálu.

Cíl práce vychází z teze, že podstatou tvarové variability artefaktů kultury s lineární keramikou (dále jen LBK) je vliv dvou druhů procesů, které na objekty hmotné kultury působí nezávisle na sobě a přitom se vzájemně doplňují. První skupina činitelů se týká úmyslného vytváření artefaktu ze suroviny a pozměňování jeho tvaru člověkem – výrobcem. Lze předpokládat, že v tomto ohledu je výsledný tvar artefaktu ovlivněn několika druhy činitelů: použitou surovinou a technologií, je přizpůsoben své primární (techno)funkci a je společenským komunikačním médiem. Druhá skupina transformací měnících tvar artefaktu, je spojena s balíčkem procesů označovaných jako formování archeologického materiálu. Ty působí od počátku užívání předmětu a pokračují i po jeho skartaci, kdy se - ať v rovině kulturních nebo přírodních transformací - podílejí na výsledné podobě archeologického nálezu.

2. Formální variabilita keramiky LBK

V první rovině tzv. intencionálních vlastností byly předmětem studia čtyři soubory keramického materiálu kultury s lineární keramikou. Tyto soubory pocházejí ze čtyř lokalit: Bylany B (okr. Kutná Hora, výzkum P. Květina, 2004), Černožice (okr. Hradec Králové, výzkum V. Vokolek, 1988), Chrudim – Prima (okr. Chrudim, výzkum archeologického týmu Muzea východních Čech pod vedením J. Sigla, 2000) a Litice (okr. Plzeň, výzkum P. Braun, 1993 – 2003).

Celkový soubor keramických nálezů zahrnoval 3971 zlomků, z toho z Bylan B 2004 - 1197 střepů, z Chrudimi Prima - 189 střepů, z Černožic - 2842 střepů a z Litic - 103 střepů. Z tohoto celkového počtu splňovalo kritéria pro další analýzy 18% souboru. Podrobně bylo popsáno 712 keramických fragmentů, které pocházejí ze všech studovaných celků. Nejvíce analyzovaných fragmentů pocházelo z Černožic (381 keramických jedinců), potom z Bylan B 2004 (177 keramických jedinců: 109 LBK a 68 lengyel), z Litic (95 keramických jedinců) a nejméně z Chrudimi (59 keramických jedinců).

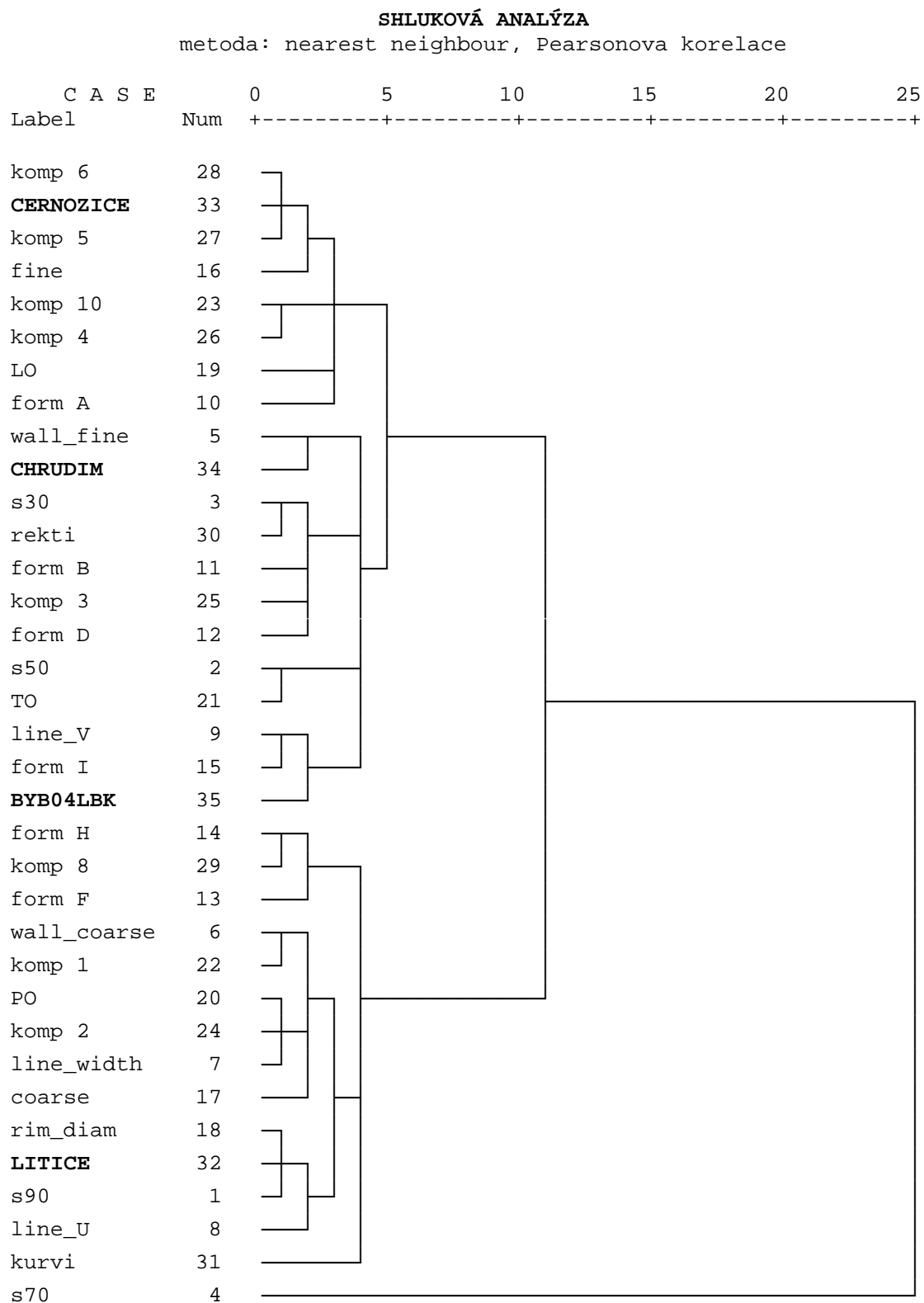
Sledované vlastnosti keramiky byly analyzovány v určitých skupinách kategorií, pro které byl zvolen termín „roviny interpretace“ (tab. 1). Toto členění vychází z předpokladu, že vlastnosti keramiky, ale vlastně obecně jakéhokoliv artefaktu, nejsou souřadné. Etnoarcheologické výzkumy (souhrnně David – Kramer 2001) dokládají, že za konkrétní tvarovou vlastností artefaktu stojí vždy nějaký činitel z oblasti intencionálních (primární techno-funkce artefaktu, technologie výroby a osoba nebo osoby, které předmět vytvářejí, styl artefaktu nebo-li artefakt jako nositel sociální informace) a neintencionálních procesů (užívání artefaktu a formování archeologického materiálu). Studované keramické soubory byly na základě uvedené klasifikace zkoumány v pěti širších kategoriích: surovina a technologie, osoba výrobce, funkce, výzdoba bez většího chronologického významu a výzdoba s primární chronologickou důležitostí.

rovina interpretace	sledované vlastnosti keramiky		
surovina a technologie	materiál		
osoba výrobce	síla stěny, úprava povrchu (hlazení), šířka ryté linie a pásy, tvar ryté linie („U“ nebo „V“)		
funkce	tvar nádoby, tvar dna, průměr okraje, jemná nebo hrubá		
výzdoba (bez chronologického významu)	dekor	LO	komponenta, rekti x kurvi, četnost, typ výzdoby pod okrajem, počet linek pod okrajem, typ not
		PO	typ pupku, typ ucha
		TO	technická výzdoba, technická výzdoba okraje
výzdoba (s chronologickým významem)	dekor	LO	etic, emic

Tab. 1. Popis formální variability keramiky LBK v rovinách podle předpokládané interpretace.

Z výsledků analýzy byla vytvořena pomocná tabulka, kde kategorie vlastností byly přehodnoceny na skóre platnosti pro jednotlivé lokality. Skóre se pohybuje v rozmezí hodnot od nuly do čtyř, kde nula znamená, že daná hodnota kategorie se v souboru nevyskytuje, a čtyři, že je hodnota kategorie pro soubor typická. Tak např. dosahuje-li v Liticích hodnota

suroviny s90 skóre 4, znamená to, že takto označovaný keramický materiál (s90 = bahnitý tvrdý) je pro tuto lokalitu typický.

Tab. 2. Výsledek shlukové analýzy seskupení hodnot různých kategorií keramiky.

U vytvořené matice byla provedena shluková analýza (cluster analysis) ve statistickém programu SPSS verze 11.5 (tab. 2). Shluková analýza provádí rozdělení zkoumaných objektů do určitého systému kategorií, který zachycuje podobnost objektů patřících do téže kategorie na jedné straně a nepodobnost objektů, náležejících do různých kategorií na straně druhé. Jestliže není známa kategorizace objektů, očekává se od této metody nalezení takové kategorizační struktury, jež je ve shodě s poměry v datech. Jinými slovy cílem shlukové analýzy je vytvoření hierarchického stromu, který by reflektoval „přirozené skupiny“ (Hendl 2006, 460 – 461).

Aplikace této shlukové analýzy upozornily na seskupení hodnot různých kategorií keramiky, která jsou typická pro jednotlivé soubory, respektive lokality (tab. 2.). Rozdělení zkoumaných objektů podle poměrů skóre jednotlivých kategorií:

- Černožice: s30, komp 6, komp 5, fine, komp 10, komp 4, LO, form A;
- Bylany B 2004: s50, form I, line_V, TO;
- Chrudim Prima: s30, wall_fine, rekti, form B, komp 3, form D;
- Litice: s90, form H, komp 8, form F, wall_coarse, komp 1, PO, komp 2, line_width, coarse, rim_diam, kurvi, line_U.

Při výzkumu výše dokumentované formální variability jsme se pokusili využít koncepci stylu (souhrnně Conkey – Hastorf 1990) jako nástroje, který umožňuje v různých kategoriích popsat jednotlivé tvarové charakteristiky keramických souborů. Interpretace zjištěné různorodosti je však velmi obtížná, alespoň co se týká roviny přenosu sociální informace. Je totiž zřejmé, že pro postižení čistě sociálních aspektů keramické struktury, které by ležely mimo oblast chronologických změn stylu, by bylo nutno studovat soubory shodně datované. Tento předpoklad zde splněn nebyl, ba naopak se těžiště každého souboru nachází v jiném chronologickém stupni LBK.

Rozdíl v převaze používaného keramického materiálu, tj. ukazatelů zařazených do interpretační roviny „surovina a technologie“, se projevil ve všech zkoumaných souborech. Keramika v Liticích byla vyráběna z materiálu typického pro nejstarší období LBK, tj. z porézní bahnité hmoty. Převažující jemný tvrdý materiál keramiky v Bylanech B 2004 a naopak jemný měkký v Chrudimi Prima a Černožicích lze vysvětlit jak odlišným zdrojem materiálu, tak i rozdílnou převládající technologií výroby na obou lokalitách. Zajímavá je však podobnost hrubé suroviny s příměsí kamének a písku ve všech sledovaných souborech. Tento typ hrubé keramiky by svědčil o standardizaci ve výrobě, jdoucí napříč geografickým i kulturním prostorem.

Rozdíly ve vlastnostech zařazených do kategorie spojené s osobou výrobce se projevíly jak v oblasti techno-funkce (síla stěny), tak i mimo ni (šířka a tvar ryté linie). Šířka ryté linie by vzhledem ke své distribuci a datování jednotlivých souborů mohla být označena za chronologický ukazatel. Tvar ryté linie takovou interpretaci připouští pouze v případě Litic (nejvíce je zde zastoupen tupý tvar linie v souvislosti se žlábkovanou výzdobou).

Za vlastnosti, související s funkcí nádoby, byl posuzován především tvar nádoby. I když je třeba posoudit i chronologický vývoj tvarů, bylo by na základě tohoto „funkčního“ předpokladu možno očekávat, že keramické tvary budou mít na jednotlivých lokalitách podobné zastoupení. To se však nepotvrdilo. Pro Bylany B 2004 jsou typické tvary A, B, F, I¹; pro Černožice typické tvary nádob typu A, B, D, F, pro Chrudim Prima typické nádoby typu B, D, A a pro Litice F, H, A, B. Tvary, které se relativně častěji vyskytují ve všech souborech, jsou polokulovité nádoby typu A a B. Vždy ve dvou souborech se vyskytují tvary D (polokulovitá nádoba bez uzavřeného okraje) a F (rozevřená hluboká mísa). Uvedená variabilita může víc než o cokoli jiném svědčit o rozdílech mezi „etickou“ archeologickou deskripcí, vycházející z vnějšího pozorování, a původní „emickou“ klasifikací nativní taxonomie, která zůstává skrytá. Nádoby tvarových typů, které byly při analýze aplikovány, pravděpodobně neodrážejí skutečné funkční kategorie.

Oproti tomu vykazují kategorie průměru hrdla nádob vzájemně podobné rozložení hodnot, a to u souboru z Bylan B 2004, Černožic a Chrudimi Prima. Naproti tomu se v Liticích vyskytovaly nádoby s průměrně větším průměrem. Z toho lze usuzovat, že daná kategorie nejspíše skutečně souvisela s funkcí nádob. Litickou výjimku lze interpretovat v intencích chronologie.

Podíl jemné a hrubé keramiky je v souborech z Bylan B 2004 a Litic zhruba vyrovnaný, v Chrudimi Prima převládá jemná, ale mezi oběma kategoriemi není významný rozdíl. Výjimkou je soubor z Černožic, kde naprosto převládá jemná keramika (83%).

Největší podíl ze studovaných keramických vlastností se týká oblasti dekorace nádob. Podle očekávání odůvodněného dřívějšími výzkumy (Rulf 1986) se mezi soubory projevila rozdíl v obecné míře zdobnosti. Největší rozdíl v podílu (LO) keramiky byl zjištěn mezi lokalitami Litice a Černožice. V souboru z Litic bylo lineárně zdobeno 25%, v Černožicích 66% keramiky. V souborech z Bylan B 2004 a Chrudimi Prima je poměr LO vyrovnaný. Tuto skutečnost by bylo možné vysvětlit tak, že na začátku vývoje LBK (Litice) nebyla keramika

¹ Třídění obsahuje devět kategorií tvarů nádob, pomíneme-li zvláštní tvary. Ve slovním označení jde o skupiny polokulovitých nádob (A – D), misek (E – H) a láhví/džbánů (podle Pavlů 2000, 102).

považována za vhodný stylistický ukazatel anebo naopak měly vlastní symbolický a sociálně-informační potenciál samy keramické nádoby. Postupně však nepochybně vzrůstal význam lineární výzdoby, která se posléze stala nejdůležitějším stylistickým prvkem u LBK.

Ve zkoumaných souborech panuje ve výzdobě velká různorodost, která odlišuje jednotlivé lokality od sebe. Stav současného poznání prozatím činí zřejmým spíše to, že velká část této diverzity je spojena s proměnami stylu výzdoby v čase. Avšak určitá část výzdobných vlastností leží evidentně mimo oblast chronologie. U zkoumaných souborů se takové rozdíly projeví v oblasti komponent výzdoby, kde se do značné míry vzájemně vylučuje páska vyplňovaná vpichy (Chrudim Prima) s notovou výzdobou (Černožice). Byly zaznamenány i rozdíly mezi frekvencí jednoduché a paralelní linie (Bylany B 2004 a Černožice). Základní tvarování výzdoby, tj. rekti nebo kurvilinearita se u zkoumaných souborů rovněž neshoduje s chronologickými trendy. V Liticích a Černožicích převládá kurvilineární výzdoba, v ostatních dvou souborech rektilinearita. Otvírá se tak otázka, zda by uvedené stylistické vlastnosti výzdoby mohly být předpokládaným nositelem sociální informace.

3. Formování archeologického materiálu

Předchozí kapitola byla věnována definici a popisu formální variability artefaktů, o níž lze předpokládat, že vznikla jako výsledek různých činitelů záměrně ovlivňujících tvar artefaktu. Kromě těchto systémových či intencionálních transformačních činitelů se na tvaru artefaktu podílejí také procesy, vyplývající z jeho existenčního cyklu a změny působící po skartaci, které souhrnně nazýváme „formativní procesy archeologického materiálu“. Roli formativních procesů je nutno uvážit při studiu a interpretaci jakékoliv roviny vlastností artefaktu. Nejen, že jsme znevýhodněni tím, že lze popsat a následně analyzovat jen omezené množství těchto vlastností, ale navíc vždy popisujeme atributy, které vypovídají o artefaktu jak se zachoval ale ne o artefaktu jako součásti živé kultury.

V práci je problém formování archeologického materiálu zmíněn ve dvou odlišných rovinách. První se týká tzv. uzavřenosti sídlištních nálezových celků, respektive možností analýzy a interpretace chronologicky nehomogenních výplní jam. Tento problém byl - v návaznosti na předchozí pokusy (Květina 2002) - modelově řešen na příkladu síla 1783 z areálu bylanského rondelu. Součástí této kapitoly je i popis metodického experimentu, spočívajícího v detailní 3D evidenci artefaktuální výplně archeologického objektu na lokalitě Habrkovice (okr. Kutná Hora). Ve druhé rovině problému formování archeologického materiálu jde o interpretaci nekeramického odpadu sídliště LBK v Bylanech. Odpad je zde

chápán jako specifický druh archeologického pramene, který by měl být vysvětlován v rámci samostatného teoretického rámce (podobně jako např. pohřební ritus). Cílem tohoto oddílu byla kvantitativní a prostorová analýza nekeramické industrie ze sídliště LBK v Bylanech u Kutné Hory. Sledovanými kategoriemi nekeramického odpadu byly: štípaná industrie (ŠI), broušená industrie (BI), brousky (br), kameny (ka) a zrnotěrky (mlýny). Soubor stratifikovaných nekeramických nálezů z Bylan obsahuje 1203 kusů štípané industrie, 1234 kusů broušené industrie, 884 kusů brousků, 2070 kusů kamenů (hmotnost dosud evidována nebyla) a 642 kusů mlýnů. Z tohoto celkového množství bylo možno do jednotlivých chronologických intervalů (Pavlů 2000) zařadit: 678 kusů (56,36%) štípané industrie, 795 (64,42%) kusů broušené industrie, 590 (66,74%) brousků, 1307 (63,14%) kamenů, 313 (48,75%) mlýnů.

Protože nekeramické artefakty tvoří z hlediska předpokládané doby užívání a reutilizace různorodý soubor, bylo posuzování soustředěno na tři roviny. První se týká zacházení s odpadem a jeho deponování v okolí domů, druhá celkového rozložení nekeramického odpadu na sídlišti a třetí kvantitativní a struktury nekeramického odpadu z hlediska dlouhého trvání sídliště.

První rovina analýzy se, jak bylo výše uvedeno, týkala zacházení s odpadem a jeho deponování v rámci stavebních komplexů, které jsou na sídlišti chápány jako základní chronologické, ale i ekonomické a sociální jednotky. Taková jednotka je tvořena domem a jámami orientovanými vzhledem k domu na západ, východ a v některých případech i sever. Úmyslné strukturování odpadu uvnitř tzv. stavebních komplexů nebylo jednoznačně prokázáno. V ukládání jednotlivých druhů nekeramického odpadu nebyla zjištěna preference z hlediska pozice jámy vůči domu. V západních jamách stavebních komplexů se nachází výrazně větší množství odpadu, což se však dá vysvětlit větší kapacitou těchto jam. Zajímavý je rozdíl mezi západními a východními jámami v závěrečném intervalu osídlení LBK v Bylanech: v západních jamách výrazně vzrůstá počet artefaktů (např. počet mlýnů je trojnásobný oproti ostatním obdobím) a naopak ve východních jamách klesá počet nálezů na nejnižší hodnoty v průběhu celého osídlení. Tato skutečnost by se dala interpretovat i tak, že v areálu domácí skartační zóny fungoval západní prostor domů spíše jako finální úložiště odpadu a východní část spíše jako místo pro deponování provizorního odpadu. Pokud byla lokalita opuštěna postupně a plánovaně, provizorní odpad se v očekávání odchodu na východní straně přestal hromadit. Naopak do finálního odpadu na západě domů se dostal i větší počet předmětů, jejichž skartace byla jinak v průběhu osídlení nízká (např. mlýny).

Na základě vzorců chování dokumentovaných u ekonomicky i společensky obdobných populací (souhrnně Schiffer 1987) se lze sice domnívat, že odpad byl původně v rámci usedlostí více prostorově strukturován, že se však toto členění nepodařilo odhalit, je možné vysvětlit dvěma způsoby: buď se vlivem formativních procesů nedochovalo anebo normativní vymezení stavebních komplexů neodráží původní ohraničení zaniklých ekonomicko-sociálních jednotek „usedlostí“.

Zacházení s odpadem v prostoru celé osídlené plochy je interpretováno na základě výsledků analýzy seskupení nálezů v rámci jednotlivých chronologicko-prostorových úseků. Základním zjištěným trendem je excentrické deponování nekeramického odpadu. „Odstředivá“ depozice se vztahuje k pomyslnému středu plochy osídlené v daném časovém intervalu. Tento trend je nejsilnější u štípané industrie. A u dalších kategorií artefaktů má sestupující tendenci přibližně v této řadě: mlýny, broušená industrie, brousky, kameny. Štípaná industrie a kameny spolu s brousky jsou tedy z hlediska excentrické depozice artefaktů ve vzájemné opozici.

Odpad štípané industrie pochází dílem z výroby nástrojů (debitáž) a dílem z jejich užívání (opotřebované nástroje). V obou případech se jedná o odpad, spadající do kategorie nebezpečný a obtěžující, pro nějž je typické uložení mimo areál aktivit. Surovina i technologie výroby štípané industrie dovolují pouze minimální reutilizaci a recyklaci artefaktů, proto se tento odpad zřídka vyskytuje v provizorním odpadu poblíž domů.

Kategorie kamenů zahrnuje všechny nalezené kamenné předměty beze stop opracování nebo jednoznačně interpretovatelného použití. Spadají sem artefakty s předpokládanou techno-funkcí jako závaží, zátěže, varné kameny, příležitostné perkusní nástroje apod. Sem také zřejmě patří i zlomky z výroby kamenných nástrojů nebo jejich použití. K brouskům se počítají předměty z jemnozrnného pískovce, sloužící pravděpodobně k dobrušování a ostření kamenných i kostěných nebo dřevěných nástrojů. Odpad složený z momentálně nepoužívaných, nepotřebných anebo již nepoužitelných kamenů a brousků se hromadil v prostoru domácí skartační zóny (Deal 1985) v blízkosti domů. Tento způsob deponování lze vysvětlit principem minimálního úsilí a také snahou o snadnou přístupnost skartovaných předmětů (Schiffer 1987). Vyhozené brousky i kameny bylo možné potenciálně reutilizovat nebo recyklovat, proto se mohly stát součástí provizorního odpadu.

Z hlediska dlouhého trvání sídliště byl odpad studován ve vztahu k počtu domů a k době trvání osídlení v jednotlivých chronologických periodách. Vysoká pozitivní korelace vzhledem k uvedeným kategoriím byla zjištěna u počtu mlýnů a pak ve zmenšující se míře u kamenů, broušené industrie a brousků. Počet štípané industrie je nezávislý na sledovaných

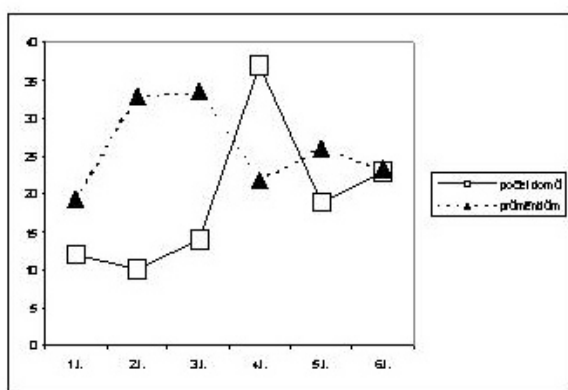
kategoriích. Interpretačně to znamená, že počet existujících sídelních jednotek (usedlostí) odráží počet skartovaných mlýnů, kamenů a dalších nekeramických artefaktů s výjimkou štípané industrie. Zjištění jsou ve shodě s rozmístěním odpadu v prostoru celé osídlené plochy: množství odpadu skartovaného v domácí skartační zóně (Deal 1985) odpovídá počtu usedlostí. Naopak, odpad ukládaný na okrajích osídlené plochy může představovat „komunální“ odpad, který se zde hromadil po dlouhou dobu a nemá přímou vazbu k usedlostem.

Další sledovanou proměnnou byl „průměrný počet nekeramických nálezů vztažený na jeden dům příslušného chronologického intervalu“. Předpokladem tohoto posouzení byla úvaha, že tento průměrný počet bude:

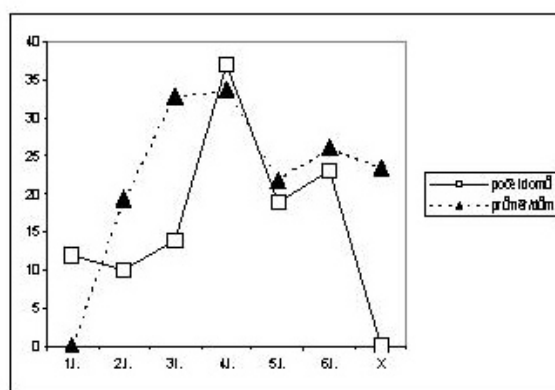
a) buď v mírné pozitivní korelaci s počtem domů - protože větší počet domů, tj. více obyvatel, vyvolá vyšší potřebu skartace,

b) anebo bez korelace, více méně neměnný - protože domy pravděpodobně existovaly srovnatelně dlouhou dobu a míra skartace byla stabilní.

Analýza však prokázala, že předpoklad byl mylný: čím více je v intervalu domů, tím méně je odpadu deponovaného u nich, což platí i opačně. To znamená, že v intervalech s nižším počtem domů je – oproti předpokladu - více odpadu a v intervalech s více domy je ho méně. Zajímavé je, že pokud kvantitativní hodnoty nekeramické industrie se posunou na časové ose o jeden chronologický interval dopředu, docílí se pozitivní korelace mezi počtem domů a průměrným počtem nálezů (viz obr. 1 a 2).

Obr. 1. Bylany: graf kvantitativního vztahu počtu domů a průměrného počtu nekeramických nálezů na 1 dům.

Obr. 2. Bylany: graf kvantitativního vztahu počtu domů a průměrného počtu nekeramických nálezů na 1 dům. Hodnoty průměrného počtu nekeramických nálezů jsou záměrně na časové ose posunuty o jeden interval dopředu.

Takový postup však má smysl jen tehdy, pokud budeme uvažovat o chronologických intervalech jako o umělých horizontech. Ve skutečnosti byla neolitická osada zřejmě tvořena

jak obydlenými, tak i opuštěnými usedlostmi, které nezůstaly izolovanými mrtvými parcelami, ale byly začleněny do chronologicky následného života sídliště.

Uvedený postup směřuje k interpretaci, že odpad z živých domů byl částečně ukládán i v prostoru opuštěných usedlostí. Tímto způsobem lze vysvětlit trend, kdy je v období s nízkým počtem domů deponováno průměrně více odpadu než v období následujícím s větším počtem domů: odpad z nich byl deponován i v prostoru opuštěných starších usedlostí. Takové tvrzení není ovšem jediným možným vysvětlením daného stavu a navíc by jeho akceptování znamenalo závažné důsledky pro chronologii. Na druhou stranu by tento způsob zacházení s odpadem odpovídal etnoarcheologickým pozorováním, která byla podrobněji popsána v disertační práci v kapitole „Variabilita artefaktů vzhledem k formativním procesům“.

4. Závěr

Záměrem práce bylo studium artefaktů kultury s lineární keramikou a interpretace jejich formální variability z hlediska použitého stylu, ale také změn, jež na ně působily v průběhu formativních procesů archeologického materiálu. První rovina je posuzována z hlediska lidské vůle jako intencionální, druhá rovina transformací jako nezáměrná, která probíhá s ohledem na intenzitu a délku používání předmětu a na způsob a místo jeho skartace. Obě roviny přeměn v sobě nesou informace o lidském chování, ta první spíše o aspektech sociálních, ta druhá o strukturách každodennosti.

Styl, který stojí za podobou předmětu vytvořeného určitým člověkem, je intencionální transformací, během níž se do artefaktu zakódovávají informace o jeho funkci, osobě výrobce a daném společenském a kulturním pozadí. Teoreticky by každý formální prvek v rámci výsledného tvaru artefaktu měl mít nějakou funkci. Modelově je artefakt, jímž je ve studovaném materiálu keramická nádoba, tvarově přizpůsoben své primární techno-funkci a designem signalizuje sociální informace. Etnoarcheologické studie prokazují, že tomu tak není beze zbytku, respektive že sám výrobce mnohdy neví, proč artefakt tvaruje právě tím daným způsobem. Za takovýto „pasivní“ typ stylu (Wobst 1977) je snad možné považovat i chronologicky podmíněné proměny výzdoby v případě LBK.

Určitou část formální variability keramiky LBK lze dát do souvislosti s osobou výrobce. Těmi pravděpodobně nebyli specializovaní hrnčíři, o čemž svědčí zjištěná nízká standardizace výroby. Tito domácí výrobci mohli do artefaktu, ať už latentně nebo úmyslně, implementovat sociální markery, kterými pak artefakt signalizoval svou „asertivní“ a „emblemickou“ identitu

(Wiessner 1983). V práci je učiněn pokus ukázat, že určité ukazatele výzdoby, ale i jiné vlastnosti keramiky LBK mohly takovými přenašeči sociální informace být.

Na základě zjištěné variability mezi keramickými soubory LBK se zdá, že zdánlivá jednota hmotné kultury je narušena stylistickými rozdíly, vycházejícími z různých rovin společnosti a kultury (Modderman 1988). Pro zaniklé populace byl styl něčím, co vytvářely, užívaly a znaly, ale co též - i když asi ne zcela vědomě - neustále měnily. Styl byl a zůstává faktorem integrace i diverzity.

Druhá rovina tvarové různorodosti u artefaktů se týká formování archeologického materiálu. Jedna část těchto procesů je spojena s jednotlivými stádii existence artefaktů a s kulturními zvyklostmi při zacházení s odpadem. Tato část práce naznačuje, že deponování odpadu na sídlištích je zřejmě spojeno s určitými pravidly (např. excentrické ukládání nebo reutilizace opuštěných staveb), které vycházejí z obecných lidských standardů. Problematika zacházení s odpadem je jednou z uznávaných antropologických úrovní, která umožňuje srovnávání napříč časem i geografickým a kulturním prostorem. Jinými slovy bychom řadu procesů, které předpokládáme pro neolitická sídliště, mohli nalézt v naší současné kultuře a zjistili bychom, že jsou nejenom zdánlivě analogické, ale vycházejí ze shodných behaviorálních potřeb. Možná právě tohle by bylo možné zařadit do rámce tzv. middle range theory, o níž uvažoval L. Binford (David – Kramer 2001).

Jedním z úkolů archeologie, zvláště evropské, je vyrovnat se kromě první prostorové úrovně formativních procesů i s její druhou částí spojenou s časovou dimenzí proměn. Vlivem dlouhodobého trvání se pozůstatky sídel z různých časových období často překrývají, což se archeologicky projevuje smícháním chronologicky odlišných komponent v jamách (tzv. intruze a rezidua). V tom, proč k tomuto jevu dochází a jestli ho lze archeologicky řešit, neexistuje v současnosti konsensus. Spíše než přispět k samotnému řešení se práce pokusila ukázat některé metody, jimiž lze dokumentovat umístění nálezů v archeologických objektech. Tudy by snad mohla v budoucnu vést cesta ke studiu problematiky procesů, které se děly na živých, zaniklých i znovu-osídlovaných areálech.

Ambicí práce samozřejmě nebylo zcela vyčerpat problematiku formální variability keramiky LBK. Kromě analýz jednotlivých nálezů a jejich interpretací byl učiněn pokus o širší nazírání na artefakty jako na jedinečný zdroj informací o lidské kultuře a společnosti. V jejím rámci artefakty vznikají, jsou užívány a nakonec i skartovány, a to vše v souladu s pravidly kultury, která tvoří autonomní oblast skutečnosti, již lze pochopit pouze studiem jí vlastních principů a zákonů (Kroeber 1963).

Literatura

- Conkey, M. W. – Hastorf, Ch. A. (eds.) 1990: The uses of style in archaeology. Cambridge: Cambridge University Press.
- David, N. – Kramer, C. 2001: Ethnoarchaeology in action. Cambridge: Cambridge University Press.
- Deal, M. 1985: Household pottery disposal in the Maya highlands: An ethnoarchaeological interpretation, *Journal of anthropological archaeology* 4, 243 – 291.
- Hendl, J. 2006: Přehled statistických metod zpracování dat. Analýza a metaanalýza dat. Praha: Portál.
- Kroeber, A. L. 1963: Anthropology: Culture patterns and processes. New York: Harcourt & World.
- Květina, P. 2002: Příspěvek k otázce formativních procesů archeologického materiálu, *Bylany Varia* 2, 21 - 38.
- Modderman, P. J. R. 1988: The Linear Pottery Culture: Diversity in Uniformity, *Berichten van de Rijksdienst voor het Ondheidkundig Bodemonderzoek* 38, 65 - 139.
- Pavlů, I. 2000: Life on a neolithic site. Praha: Archeologický ústav.
- Rulf, J. 1986: Ke struktuře keramické náplně středočeských sídlišť kultury lineární keramiky, *Památky archeologické* 77, 234 - 247.
- Schiffer, M. B. 1987: Formation Processes of the Archaeological Record, Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Wiessner, P. 1983: Style and social information in Kalahari San projectile points, *American Antiquity* 48, 253-276.
- Wobst, M. 1977: Stylistic behaviour and information exchange. In: Cleland, C (ed.): Papers for the Director: research essays in honor of James B. Griffin, *Michigan Anthropological Papers* 61. Ann Arbor: Museum of Anthropology, University of Michigan, 317 - 342.

Poznámka:

Studované artefakty pocházely z terénních výzkumů autora a z materiálů V. Vokolka, I. Pavlů, P. Brauna, a týmu archeologického oddělení Muzea východních Čech. Autor disertace projevuje svou vděčnost za jejich zpřístupnění.